

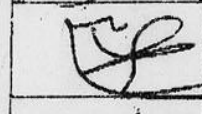

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اعضای هیأت داوران نسخه نهایی پایان نامه آقای/ خانم حسین عابدی تحت عنوان:
 بررسی تطبیقی مسیح(ع) در شعر معاصر عربی و فارسی: با تکیه بر شعر ادونیس و احمد شاملو

را از نظر شکل(فرم) و محتوی بررسی نموده و پذیرش آن را برای دریافت درجه دارشناسی ارشد پیشنهاد می-
 کنند.

ردیف	اعضای هیأت داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	امضا
۱	استاد راهنما	حسین پروین	دانشیار	
۲	استاد مشاور	علی حسن علامی	دانشیار	
۳	نماینده تحصیلات تکمیلی	سید پروین	استاد یار	
۴	استاد ناظر	دکتر وحید امیرمستغنی	دانشیار	
۵	استاد ناظر	سید پروین	استاد یار	

آیین‌نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهش‌های علمی دانشگاه تربیت مدرس

مقدمه: با عنایت به سیاست‌های پژوهشی و فناوری دانشگاه در راستای تحقق عدالت و کرامت انسانها که لازمه شکوفایی علمی و فنی است و رعایت حقوق مادی و معنوی دانشگاه و پژوهشگران، لازم است اعضای هیأت علمی، دانشجویان، دانش‌آموختگان و دیگر همکاران طرح، در مورد نتایج پژوهش‌های علمی که تحت عناوین پایان‌نامه، رساله و طرح‌های تحقیقاتی با هماهنگی دانشگاه انجام شده است، موارد زیر را رعایت نمایند:

ماده ۱- حق نشر و تکثیر پایان‌نامه/ رساله و درآمدهای حاصل از آنها متعلق به دانشگاه می باشد ولی حقوق معنوی پدید آورندگان محفوظ خواهد بود.

ماده ۲- انتشار مقاله یا مقالات مستخرج از پایان‌نامه/ رساله به صورت چاپ در نشریات علمی و یا ارائه در مجامع علمی باید به نام دانشگاه بوده و با تایید استاد راهنمای اصلی، یکی از اساتید راهنما، مشاور و یا دانشجو مسئول مکاتبات مقاله باشد. ولی مسئولیت علمی مقاله مستخرج از پایان‌نامه و رساله به عهده اساتید راهنما و دانشجو می باشد.

تبصره: در مقالاتی که پس از دانش‌آموختگی بصورت ترکیبی از اطلاعات جدید و نتایج حاصل از پایان‌نامه/ رساله نیز منتشر می‌شود نیز باید نام دانشگاه درج شود.

ماده ۳- انتشار کتاب، نرم افزار و یا آثار ویژه (اثری هنری مانند فیلم، عکس، نقاشی و نمایشنامه) حاصل از نتایج پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرح‌های تحقیقاتی کلیه واحدهای دانشگاه اعم از دانشکده ها، مراکز تحقیقاتی، پژوهشکده ها، پارک علم و فناوری و دیگر واحدها باید با مجوز کتبی صادره از معاونت پژوهشی دانشگاه و براساس آئین نامه های مصوب انجام شود.

ماده ۴- ثبت اختراع و تدوین دانش فنی و یا ارائه یافته ها در جشنواره‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی که حاصل نتایج مستخرج از پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرح‌های تحقیقاتی دانشگاه باید با هماهنگی استاد راهنما یا مجری طرح از طریق معاونت پژوهشی دانشگاه انجام گیرد.

ماده ۵- این آیین‌نامه در ۵ ماده و یک تبصره در تاریخ ۸۷/۴/۱ در شورای پژوهشی و در تاریخ ۸۷/۴/۲۳ در هیأت رئیسه دانشگاه به تایید رسید و در جلسه مورخ ۸۷/۷/۱۵ شورای دانشگاه به تصویب رسیده و از تاریخ تصویب در شورای دانشگاه لازم‌الاجرا است.

«اینجانب.....حسین یاری.....دانشجوی رشته.....پایان‌نامه عربی.....ورودی سال تحصیلی.....۱۳۸۶..... مقطع.....کارشناسی.....دانشکده.....علوم انسانی.....متعهد می شوم کلیه نکات مندرج در آئین نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهش‌های علمی دانشگاه تربیت مدرس را در انتشار یافته‌های علمی مستخرج از پایان‌نامه / رساله تحصیلی خود رعایت نمایم. در صورت تخلف از مفاد آئین نامه فوق‌الاشعار به دانشگاه وکالت و نمایندگی می‌دهم که از طرف اینجانب نسبت به لغو امتیاز اختراع بنام بنده و یا هر گونه امتیاز دیگر و تغییر آن به نام دانشگاه اقدام نماید. ضمناً نسبت به جبران فوری ضرر و زیان حاصله بر اساس برآورد دانشگاه اقدام خواهم نمود و بدینوسیله حق هر گونه اعتراض را از خود سلب نمودم»

امضا:.....
تاریخ:.....۸۹/۵/۲۰.....

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، مبین بخشی از فعالیتهای علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه) عبارت ذیل را چاپ کند:

«کتاب حاضر، حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد/ رساله دکتری نگارنده در رشته زبان و ادب عربی است که در سال

۱۳۸۹ در دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی سرکار

خانم/جناب آقای دکتر علیر پروین، مشاوره سرکار خانم/جناب آقای دکتر عبد محسن غلامحسین زاده

و مشاوره سرکار خانم/جناب آقای دکتر _____ از آن دفاع شده است.»

ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه های انتشارات دانشگاه، تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اهدا کند. دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵: دانشجو تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تامین نماید.

ماده ۶: اینجانب حسین عابدی دانشجوی رشته زبان و ادب عربی مقطع کارشناسی ارشد

تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

نام و نام خانوادگی: حسین عابدی

تاریخ و امضا: ۸۹، ۵، ۲۰

دانشگاه تربیت مدرس
دانشکده علوم انسانی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
رشته زبان و ادبیات عربی

بررسی تطبیقی مسیح(ع) در شعر معاصر عربی و فارسی
(با تکیه بر شعر ادونیس و احمد شاملو)

نگارنده:
حسین عابدی

استاد راهنما:
دکتر خلیل پروینی

استاد مشاور:
دکتر غلامحسین غلامحسین زاده

تیرماه ۱۳۸۹

تقدیم به :

پدر و مادرم،

همسر مهربانم

و نیز:

همه ی آموزگارانم

تشکر و قدردانی:

لوح سیمینش در کنار نهاد
جور استاد به ز مهر پدر
گلستان سعدی

پادشاهی پسر به مکتب داد
بر سر لوح او نبشته به زر

اکنون که با یاری و لطف خدای منان، نگارش این اوراق به اتمام رسید، بر خود لازم می بینم از همه عزیزانی که مرا در این راه یاری رساندند مراتب سپاس خود را اعلام کنم. در ابتدا از تلاش ها و راهنمایی های ارزنده استاد بزرگوار و معلم خوب و با حوصله ام جناب آقای دکتر خلیل پروینی تشکر می کنم که از ابتدای راه تا انتهای آن، با صبر و دقت فراوان بر این صفحات اشراف و نظارت داشتند و ضعف ها، کم کاری ها و شتاب زدگی های بنده را به دیده اغماض می نگریستند و با وسواسی مثال زدنی، مایه هدایت مرا در راه نگارش این رساله فراهم نمودند. همچنین از تلاش ها و نکته سنجی های جناب آقای دکتر غلامحسین غلامحسین زاده، مدیر محترم گروه زبان و ادبیات فارسی، ممنون و سپاسگزارم که با مشغله فراوان از ارائه نظرات ارزنده خویش به این حقیر کوتاهی نفرمودند. نیز از عزیزانی که زحمت مطالعه و داوری این رساله را بر عهده داشتند؛ سرکار خانم دکتر کبری روشنفکر به سبب مطالعه چند باره این رساله و ارائه نکات لازم و درخور و همچنین جناب آقای دکتر امین مقدسی، استاد ارجمند گروه زبان و ادبیات عرب دانشگاه تهران، تشکر فراوان خود را ابراز می کنم.

در این میان از الطاف دیرینه و دلگرم کننده استاد شایسته، جناب آقای دکتر عیسی متقی زاده، کمال سپاسگزاری را دارم و از درگاه خداوند تعالی برای همه این عزیزان، سلامتی و توفیقات روز افزون مسألت می نمایم.

در نهایت از همه دوستان گرامی ام، خاصه آقایان علی بشیری و امیر فرهنگ نیا، به خاطر همه محبت هایشان تشکر می کنم.

"خدایا! یاریشان کن به راستی و درستی"

چکیده:

شخصیت های دینی از دیر باز به صفحات ادب و هنر راه می یافته اند و اسباب زیبایی و غنای مضامین آن را موجب می گشته اند. یکی از این شخصیت ها که در ادبیات قدیم و جدید عربی و فارسی بسیار مورد توجه شعرا بوده است شخصیت مسیح(ع) می باشد. در ادبیات گذشته غالب برداشت های شاعرانه از ایشان برگرفته از نگرش اسلامی به این شخصیت الهی است و نگرش مسیحی که در مواردی مهم با نگرش اسلامی در تضاد و تقابل است کمتر رنگ حضور و بروز یافته است.

اما در ادبیات جدید و به خصوص شعر معاصر عربی و فارسی این تلقی از مسیح(ع) با چرخشی قابل ملاحظه، سویه ای مسیحی به خود می گیرد و مفاهیمی همچون رنج های مسیح(ع)، مصلوب شدن ایشان، فدا و قربانی شدن ایشان برای پرداخت کفاره گناهان بشر و رستاخیز مسیح(ع) پس از مرگ، از انجیل به ابیات شاعران راه می یابند. این مفاهیم که امروزه به مفاهیمی نمادین در هنر مسیحی تبدیل گشته اند شاعران را در بیان آنچه از اضطرابات درونی، رنج ملت های ستمدیده، جور حاکمان و حکومت های بیدادگر و... مشاهده می کنند به گونه بسیار زیادی یاری و مدد می رسانند. امروزه در شعر معاصر عربی و فارسی، مسیح(ع) به عنوان یک نماد یا اسطوره دینی در کنار دیگر اسطوره ها مطرح است و کمتر آن سیمای مقدس و الهی که دین از وی ترسیم نموده است در شعر شاعران معاصر عربی و فارسی جلوه گر است.

شاعران برجسته ای همچون سیاب، بیاتی، خلیل حاوی و صلاح عبدالصبور از مطرح ترین شاعران معاصر عرب هستند که توجه خاصی به این اسطوره نموده اند. در شعر نو فارسی نیز شاعرانی همچون اخوان ثالث، سیاوش کسرایی، منوچهر آتشی و محمد رضا شفیعی کدکنی با نگرشی غالباً مسیحی به این نماد دینی اقبال داشته اند. اما سهم پرداخت رمز گونه از مسیح(ع) با جدیت و کیفیت بیشتری متعلق به شاعران معاصر عرب است.

ادونیس و احمد شاملو - که در ساحت شعر شباهت زیادی با یکدیگر دارند- نیز از شاعران نوپرداز و متجددی هستند که بخشی از شعر خود را به ترسیمی اسطوره ای و نمادین از مسیح(ع) اختصاص داده اند. سیمایی که رنگ و بوی آن بیشتر به سمت متون انجیل گرایش دارد و تلقی اسلامی و قرآنی آن فرو نهاده شده است.

این پژوهش تطبیقی می کوشد نقاط اشتراک و تفاوت در برداشت های نمادین شاعران معاصر عربی و فارسی و بخصوص ادونیس و شاملو از مسیح(ع) را بنمایاند و تصویر مسیحی یا اسلامی از وی و دلایل این تلقی را به بوته تحلیل و بررسی بسپارد.

کلید واژه ها:

شعر معاصر عرب، شعر معاصر فارسی، نماد، اسطوره، مسیح(ع)، ادونیس، شاملو.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات، تعاریف و مفاهیم

۱	مقدمه
۸	۱-۱- تعریف مسأله
۱۱	۱-۲- اهداف
۱۲	۱-۳- سوالات
۱۲	۱-۴- فرضیه ها / پیش فرض ها
۱۳	۱-۵- مواد و روش انجام تحقیق
۱۳	۱-۶- جنبه جدید بودن و نوآوری
۱۵	۱-۷- تعاریف و مفاهیم
۱۵	۱-۷-۱- تلمیح (Allusion)
۱۷	۱-۷-۲- بینامتنیت (Intertextuality)
۱۸	۱-۷-۳- سنت
۲۱	۱-۷-۳-۱ انواع سنت
۲۳	۱-۷-۳-۱-۱ سنت دینی
۲۴	۱-۷-۳-۱-۲ سنت اسطوره ای
۲۵	۱-۷-۳-۱-۴ اسطوره (myth).
۲۸	۱-۷-۵- رمز / نماد = سمبل (symbol)
۳۱	۱-۷-۶- رابطه نماد و اسطوره
۳۲	۱-۷-۷- اسطورگی مسیح (ع)
۳۴	۱-۷-۸- نقاب / پرسونا mask/persona
۳۷	۱-۷-۹- مفهوم ادبیات تطبیقی، تعریف و مکاتب آن

فصل دوم: سیمای مسیح (ع) در انجیل، قرآن کریم، شعر قدیم عربی و شعر قدیم

فارسی

۴۲	۲-۱- سخنی در باب واژه عیسی و مسیح
۴۴	۲-۲- سیمای مسیح (ع) در انجیل
۴۴	۲-۲-۱- تولد مسیح (ع)

- ۵۰ - ۲-۲-۲- حواریون
- ۵۱ - ۳-۲-۲- معجزات مسیح(ع) در انجیل
- ۵۲ - ۴-۲-۲- مسیح(ع) و زنان
- ۵۲ - ۵-۲-۲- مرگ مسیح(ع) و صعود به آسمان
- ۵۶ - ۳-۲- سیمای مسیح(ع) در قرآن کریم
- ۵۶ - ۱-۳-۲- مریم(س): [تولد، در کفالت زکریا(ع)، مادری مسیح(ع)]
- ۵۸ - ۲-۳-۲- تولد مسیح(ع)
- ۶۰ - ۳-۳-۲- معجزات مسیح(ع) از منظر قرآن کریم
- ۶۱ - ۴-۳-۲- صعود به آسمان
- ۶۲ - ۴-۲- سیمای مسیح(ع) در شعر جاهلی
- ۶۷ - ۵-۲- مسیح(ع) در شعر عربی پس از اسلام
- ۶۸ - ۱-۵-۲- تجلی مسیح(ع) در شعر عربی پس از اسلام
- ۶۸ - ۱-۱-۵-۲- پیامبری مسیح(ع)
- ۶۹ - ۲-۱-۵-۲- مریم(س)
- ۶۹ - ۳-۱-۵-۲- احیای مردگان و شفای مریضان
- ۷۰ - ۴-۱-۵-۲- راه رفتن روی آب
- ۷۰ - ۵-۱-۵-۲- صعود به آسمان
- ۷۱ - ۶-۱-۵-۲- به صلیب کشیده شدن
- ۷۱ - ۷-۱-۵-۲- غلو در مسیح(ع)
- ۷۱ - ۸-۱-۵-۲- آئین مسیح(ع)
- ۷۲ - ۹-۱-۵-۲- حواریون
- ۷۲ - ۱۰-۱-۵-۲- دجال
- ۷۳ - ۶-۲- مسیحیت در ایران
- ۷۵ - ۷-۲- مسیح(ع) در شعر قدیم فارسی
- ۷۷ - ۱-۷-۲- تجلی مسیح(ع) در شعر قدیم فارسی
- ۷۷ - ۱-۱-۷-۲- مریم(س) و تولد مسیح(ع)
- ۷۷ - ۲-۱-۷-۲- سخن گفتن در گهواره
- ۷۷ - ۳-۱-۷-۲- نفس مسیحایی و احیای مردگان و شفای مریضان
- ۷۸ - ۴-۱-۷-۲- مائده
- ۷۹ - ۵-۱-۷-۲- خم عیسی(ع)

۸۰	۲-۷-۱-۶- مرغ عیسی (ع)
۸۰	۲-۷-۱-۷- حواریون
۸۰	۲-۷-۱-۸- خر عیسی (ع)
۸۱	۲-۷-۱-۹- نخل مریم (س)
۸۲	۲-۷-۱-۱۰- روزه مریم (س)
۸۲	۲-۷-۱-۱۱- آستین مریم (س) (چادر مریم)
۸۳	۲-۷-۱-۱۲- به صلیب کشیده شدن
۸۳	۲-۷-۱-۱۳- شبه عیسی (ع)
۸۳	۲-۷-۱-۱۴- صعود به آسمان
۸۴	۲-۷-۱-۱۵- سوزن عیسی (ع)
۸۴	۲-۷-۱-۱۶- دجال
۸۵	۲-۷-۱-۱۷- آئین مسیح (ع)

فصل سوم: مسیح (ع) در شعر معاصر عربی (سیاب، بیاتی، حاوی و عبدالصبور)

۸۸	۳-۱- ورود مسیحیت به ادبیات معاصر عرب
۸۹	۳-۲- ادبای مهجر و مسیح (ع)
۹۱	۳-۳- ورود اسطوره به ادبیات معاصر عرب و آغاز نماد گرایی در شعر
۹۴	۳-۴- شعر آزاد؛ سرآغاز حقیقی ورود اساطیر
۹۸	۳-۵- الیوت و شعر معاصر عرب
۹۹	۳-۶- اسطوره های مسیحی در شعر آزاد
۱۰۱	۳-۷- اسطوره مسیح در شعر آزاد
۱۰۳	۳-۸- اسطوره های موازی با مسیح
۱۰۶	۳-۹- شخصیت های مرتبط با مسیح (ع)
۱۰۶	۳-۹-۱- شخصیت های مقدس یا مثبت مرتبط با مسیح (ع) (مریم (س) - العازر)
۱۰۷	۳-۹-۲- شخصیت های منفی مرتبط با مسیح (ع) (یهودا - بطرس)
۱۰۷	۳-۱۰- دلالت های مسیح (ع) در شعر برخی از پیشگامان معاصر عرب (سیاب، بیاتی، حاوی و عبدالصبور)
۱۰۹	۳-۱۰-۱- محور تصلیب و رنج
۱۲۲	۳-۱۰-۲- محور فدا و قربانی شدن
۱۲۵	۳-۱۰-۳- محور رستاخیز یا زندگی پس از مرگ

- ۱۳۰-۳-۱۰-۱-العازر
- ۱۳۹-۳-۱۰-۴-محور های دلالتی دیگر
- ۱۳۹-۳-۱۰-۴-۱-مجوسیان انجیل
- ۱۴۳-۳-۱۰-۴-۲-مریم(س)
- ۱۴۴-۳-۱۰-۴-۲-۱-معجزه نخل
- ۱۴۵-۳-۱۰-۴-۲-۲-اندوه بر تصلیب مسیح(ع)
- ۱۴۷-۳-۱۰-۴-۳-شخصیت های منفی(یهودا-پطرس)

فصل چهارم: مسیح(ع) در شعر معاصر فارسی(اخوان ثالث، کسرائی، آتشی و شفیعی کدکنی)

- ۱۵۷-۴-۱-پیدایش شعر نو نیمائی و آغاز نماد گرایی
- ۱۵۹-۴-۲-نگاهی گذرا به اسطوره در شعر معاصر فارسی
- ۱۶۴-۴-۳-دلالتهای مسیح(ع) در شعر برخی از پیشگامان معاصر فارسی (اخوان ثالث، کسرائی، آتشی و شفیعی کدکنی)
- ۱۶۴-۴-۳-۱-تصلیب و رنج
- ۱۸۰-۴-۳-۲-جان بخشی مسیح(ع) و دم مسیحایی
- ۱۸۳-۴-۳-۳-مسیح(ع) در آسمان
- ۱۸۶-۴-۳-۴-مریم(س) و تولد مسیح(ع)
- ۱۹۰-۴-۳-۵-رستاخیز

فصل پنجم: مسیح(ع) در شعر ادونیس و شاملو (بررسی تطبیقی)

- ۱۹۹-۵-۱-مختصری از زندگی، دین و شعر علی احمد سعید إسبر (ادونیس)
- ۲۰۹-۵-۲-تجلی مسیح(ع) در شعر ادونیس
- ۲۰۹-۵-۲-۱-تولد مسیح(ع) از مریم عذراء(س)
- ۲۱۳-۵-۲-۲-گناه آدم
- ۲۱۶-۵-۲-۳-مصلوب شدن و آلام مسیح(ع)
- ۲۲۴-۵-۲-۴-رستاخیز
- ۲۳۲-۵-۲-۵-شام آخر

۲۳۵	۵-۲-۶- یهودا و خیانت به مسیح(ع)
۲۳۷	۵-۲-۷- العازر
۲۳۹	۵-۲-۸- تاج خار
۲۴۱	۵-۲-۹- جلجتا
۲۴۳	۵-۲-۱۰- بازگشت مسیح(ع) در آخر الزمان
۲۴۴	۵-۲-۱۱- انجیل
۲۴۶	۵-۲-۱۲- یحیی(ع)(یوحنا المعمدان)
۲۴۸	۵-۲-۱۳- مجوسیان شرق
۲۴۹	۵-۲-۱۴- مریم مجدلیه
۲۵۱	۵-۳- مختصری از زندگی، دین و شعر احمد شاملو
۲۵۸	۵-۴- مسیح(ع) در شعر شاملو
۲۶۰	۵-۵- مرگ ناصری
۲۶۴	۵-۶- تجلی مسیح(ع) در شعر شاملو
۲۶۴	۵-۶-۱- زاده شدن از مادری عذراء
۲۶۶	۵-۶-۲- مسیح(ع)
۲۷۰	۵-۶-۳- صلیب و مصلوب شدن بر آن
۲۷۵	۵-۶-۴- کلام مسیح(ع) بر بالای صلیب
۲۷۷	۵-۶-۵- شام آخر
۲۷۹	۵-۶-۶- باغ جتسمانی
۲۸۲	۵-۶-۷- یهودای اسخریوطی
۲۸۴	۵-۶-۸- پیلات (پیلطس)
۲۸۵	۵-۶-۹- تازیانه
۲۸۷	۵-۶-۱۰- تاج خار
۲۸۸	۵-۶-۱۱- حواریون
۲۸۹	۵-۶-۱۲- العازر
۲۹۰	۵-۶-۱۳- زائران(مجوسیان)
۲۹۱	۵-۶-۱۴- جلجتا
۲۹۴	۵-۶-۱۵- حادثه پایانی پس از مصلوب شدن
۲۹۶	۵-۶-۱۶- اورشلیم-بیت اللحم
۲۹۶	۵-۶-۱۷- رستاخیز

۲۹۸	۵-۶-۱۸- اب، ابن و روح القدس
۳۰۲	۵-۷- بررسی تطبیقی
۳۰۵	۵-۷-۱- ارتباط بین دو شاعر؛ آری یا نه؟
۳۰۴	۵-۷-۲- شباهت ها
۳۰۹	۵-۷-۳- تفاوت ها
۳۱۲	نتایج و پیشنهادات
۳۱۷	ملخص الرسالة باللغة العربية
۳۲۸	فهرست منابع فارسی
۳۳۵	فهرست منابع عربی
۳۴۲	فهرست مجلات و روزنامه ها
۳۴۳	فهرست پایان نامه ها

به نام خدا

مقدمه

گر روی پاک و مطهر چو مسیحا به فلک
از فروغ تو به خورشید رسد صد پرتو

سه یا چهار سال قبل از این، وقتی به صورت کاملاً اتفاقی این بیت را که از صحنه ای از یک فیلم سینمایی^۱ به خاطر سپرده بودم، برای یکی از دوستانم که کارشناس ادبیات فارسی بود و آن زمان دانشجوی کارشناسی ارشد زبانشناسی، خواندم، آن دوست از لحن، محتوا و همچنین قافیه خاص بیت شگفت زده شد (و من توقع داشتم که او که چهار سال ادبیات خوانده بود لا اقل این بیت حضرت حافظ را شنیده باشد!). برای او توضیح دادم که این بیت را از یک فیلم در خاطر نگه داشته ام. در بخشی از آن فیلم، مردی میانسال، نیک و اهل ذوق برای اینکه داماد خود را از تصمیم گناه آلودش منصرف کند و به راه صواب رهنمون شود، این بیت حافظ را می خواند و از آن موقع تاکنون آن صحنه و این بیت در ذهنم ماندگار شده است.

آن زمان، هیچ گاه فکر نمی کردم که روزی این بیت و مسیح آن، موضوعی برای تحقیقی قرار بگیرد که من اوراق آن را سیاه خواهم کرد. مدت ها از آن روز گذشت و بعد از قبولی در مقطع کارشناسی ارشد، دست تقدیر، این حقیر را بر سر راه مسیح(ع) نهاد و موضوعی با این عنوان را برگزیدم و طی مدت چند ماه به جمع آوری مطالبی در این خصوص مشغول شدم، تا اینکه توفیق زیارت چند ساعته ی تربت هشتمین امام، حضرت رضا(ع)، در خرداد هشتاد و هشت نصیب بنده شد. در اثنای زیارت آن بارگاه نورانی و در خنکای آن فضا، وقتی رو به قبله، از اذکار و اوراد فارغ شده بودم، نگاهم به ابیات شعری افتاد که روبرویم و دور تا دور دیوارهای حرم مطهر آن معصوم، در میان آینه ها و کاشی کاریهایی با زمینه ای آبی، نقش بسته بود و شروع به خواندن ابیات کردم تا اینکه چشمم به این بیت افتاد:

^۱ فیلم سینمایی «زرد قناری» به کارگردانی خانم رخشان بنی اعتماد. محصول ۱۳۶۷ هـ ش .

فراز دار هم او داد بر مسیح فرج

به کوه طور هم او با کلیم گفت کلام

ناخود آگاه حس عجیبی به من دست داد که چرا مسیح(ع)؟ و چرا اینجا؟ بی اختیار آن بیت را در گوشی همراهم یادداشت کردم تا اگر به تهران رسیدم ببینم چه کسی سراینده ی آن ابیات است(هر چند تاکنون موفق به این کار نشده ام). طبق عادت این سالهایم هر وقت چند حادثه ی مشابه، مثل این، در زندگی برایم رخ می دهد، با خودم می گویم حتما دستی در کار است که اینگونه پیش آمده است! این بار نیز این اتفاقات را به هم وصل کردم و به خود گفتم آن فیلم و این موضوع و حالا هم این بیت، حتما خطوط تقدیر اینطور نوشته شده لابد! چند هفته ای دیگر گذشت. یک روز نزدیک ظهر در مطب دکتری نشسته بودم و منتظر، در این فرصت مجلاتی را که روی میز گذاشته شده بود ورق می زدم که برخوردم به مطلبی با عنوان «شام آخر» (آخرین شبی که مسیح(ع) و حواریون در کنار هم بودند و پس از آن مسیح را دستگیر و مصلوب کردند، البته به اعتقاد مسیحیان!) که بر گرفته از کتابی از نویسنده معروف آمریکای جنوبی، پائولو کوئیلو، بود. باز هم همان حس قدیم با شدت بیشتر و عجیب تری به سراغم آمد. کاغذی و قلمی برداشتم و در میان تعجب چند نفری که کنارم نشسته بودند و سایه سنگین نگاه هایشان را به خوبی حس می کردم، با عجله شروع به نوشتن کردم. از آن روزها تا الآن تقریباً که نه! تحقیقاً به این نتیجه رسیده ام که شد هر آنچه باید می شد. فکر می کنم که انگار واقعاً دستی در کار بوده که این راه را آمدم و به اینجا رسیدم. کاش این ماجراها به همین جا ختم شده بود! امشب(۸۸/۴/۲۲) وقتی تلویزیون را روشن کردم متوجه شدم که سیمای جمهوری اسلامی ایران پخش سریالی را با موضوع حضرت مسیح(ع) شروع کرده و یک کارگردان ایرانی^۱، با تلفیقی از اسلام و مسیحیت، روایتی مشروح از زندگی ایشان را به تصویر کشیده است.

تو خود حدیث مفصل بخوان از این مجمل یا در خانه اگر کس است یک حرف بس است!

^۱ سریال «بشارت منجی» به کارگردانی آقای نادر طالب زاده.

داستان پیامبران، بیان معجزات و کرامات و سرگذشت پر ماجرا و آموزنده آنان از دیر باز به عنوان عناصری مؤثر به صفحات شعر و ادب و هنر راه می یافته و اسباب زیبایی اثر و توجه خواننده را موجب می گردیده است. یکی از زیباترین، مؤثرترین و مورد توجه ترین این داستان ها متعلق به عیسی مسیح(ع) است که داستان هنرمند بسیاری را در سرزمین های مختلف و با فرهنگ های گوناگون به حرکت واداشته و آثار ماندگار فراوانی را در این زمینه خلق نموده است. شاعران بسیاری جنبه های مختلف زندگی کوتاه اما شگرف و پر ماجرای ایشان و نیز پایان این زندگی را که در میان دیگر انبیاء الهی به نحو خاصی متفاوت گردیده است، دستمایه ای برای بیان اندیشه و هدف خویش برگزیده اند که شاید شاعران عربی و فارسی از طلایه داران اینان می باشند. قدیم ترین صفحات شعری برجای مانده از این دو ادبیات در برگیرنده اشاراتی به این شخصیت الهی است.

شاعران قدیم عربی و فارسی از زوایای گوناگونی به حیات مسیح(ع) نگریسته اند و هر یک به فراخور ذوق و استعداد و توان شعری و هنری خود از خرمن حیات او خوشه ها برگرفته اند. با تتبع گذرایی بر دواوین این شاعران در می یابیم که سهم شاعران گذشته فارسی گوی بسیار بیشتر از شاعران عربی گذشته است. این شاعران مسلمان با تأثیر پذیری از قرآن کریم و روایات اسلامی فراوان به این پیامبر الهی اقبال داشته اند و شاید نتوان شاعری را در ادبیات فارسی یافت که در این باره این بخش از سنت دینی را فرو گذاشته باشد. در ادبیات قدیم عربی نیز حال همین گونه است. هرچند از حیث موضوعات و تعدد ابیات، گوی سبقت از آن شاعران فارسی گوی است. سیمایی که از مسیح(ع) در این بخش از ادبیات منعکس است غالباً سیمایی قرآنی و اسلامی است و در مواردی نیز اشاراتی برگرفته از سنت مسیحی به لباس شعر در آمده است.

اما به دوره معاصر که می رسیم ورق برمی گردد و این شاعران عرب هستند که توجه شایانی به مسیح(ع) و زندگی او می نمایند و اشعار متعدد و نغزی با الهام از ایشان پدید می آورند. از طرفی این اشارات و تلمیحات به مسیح(ع) که در ادبیات قدیم مطرح بود، در این دوره از پوشش یک تلمیح

صرف خارج گردیده و لباسی نمادین به خود می‌گیرد. این بدان معنی نیست که شاعران گذشته برداشت‌های نمادین از مسیح(ع) نداشته‌اند و فقط برای تنوع بخشی یا زیبا سازی اثر خود یا غنی ساختن شعر خود با محتوای داستان آن حضرت چنین شخصیت‌هایی را به شعر در می‌آورده‌اند، چنانکه مثلاً در شعر شاعرانی مانند ابن عربی و مولانا و اشعار صوفیان و... مسیح نمادین را شاهدیم، بلکه بدین معناست که این توجه به مسیح نمادین در دوره معاصر و همگام با مکاتب ادبی جهانی و در چارچوب‌های متداول خویش چنان رونقی می‌گیرد که شبیه آنرا تا پیش از این سراغ نداریم. این نمادپردازی‌ها درباره مسیح(ع) که غالباً همسو با معتقدات مسیحی درباره این پیامبر الهی است، بیشتر در مفاهیمی چون رنج و محنت بی‌حد مسیح(ع) در دوران رسالت کوتاه مدت ایشان، قربانی شدن در راه انسانها و به تبع آن تحمل صلیب و... متبلور شده است.

این پژوهش بر آن است تا با مقایسه‌ای از تجلیات گوناگون مسیح(ع) در شعر عربی و فارسی - و بخصوص شعر معاصر این دو ادبیات- به اسباب، چگونگی و میزان این تجلیات پرداخته و سهم هر دو ادبیات را در این خصوص تعیین نماید.

به همین سبب در فصل اول کلیات و تعاریفی از موضوع مورد بحث و اصطلاحاتی که ما را در فهم بهتر این جلوه‌های نمادین یاری می‌رسانند، همچون سنت و انواع آن، تلمیح، بینامتنیت، نماد، اسطوره و نقاب، مطرح می‌شود. نکته‌ای که باید یادآوری کرد این است که مسیح(ع) در شعر امروز بیشتر به عنوان یک اسطوره نمادین مطرح است و در کنار دیگر اسطوره‌ها به درون شعر می‌خزد. دلیل این اسطوره‌گی در این فصل به صورت مختصر بررسی می‌شود و در فصل‌های بعد بیشتر بدان پرداخته خواهد شد. از آن روی که این پژوهش به بررسی تطبیقی حضور این شخصیت در شعر معاصر می‌پردازد تعریف موجزی از ادبیات تطبیقی و مهم‌ترین مکاتب آن یعنی مکتب فرانسه، مکتب آمریکا و مکتب اروپای شرقی نیز ارائه می‌شود.

در فصل دوم سیمای مسیح(ع) در انجیل و قرآن کریم - دو کتاب دینی که مهم ترین منبع در این باره هستند- روایت می شود و نیز مقایسه ای از جنبه های اختلاف و اشتراک این دو دین ذکر می گردد. همچنین به عنوان پیشینه ای از ورود ایشان به شعر ابیاتی از مهم ترین شاعران دو ادبیات آورده می شود. از قدیم ترین ابیاتی که از شعر عربی بر جای مانده است یعنی شعر جاهلی تا قبل از دوره معاصر و نیز از قدیمی ترین شعر در دسترس فارسی یعنی از حدود قرن چهارم تا قبل از دوره معاصر ابیاتی ذکر خواهد گردید.

فصل سوم به بررسی اسطوره ها و تاریخچه نمادگرایی در شعر معاصر عرب می پردازد و سپس به ورود مسیحیت و شخصیت های مسیحی و در رأس همه آنها حضرت مسیح(ع) به شعر معاصر و جلوه هایی از سیمای مسیح(ع) در شعر معاصر عرب و دیگر شخصیت های مرتبط با ایشان همت می گمارد. و از آنجا که بررسی تمامی شاعران معاصر(شاعران شعر آزاد) در این مجال ممکن نیست از میان مشهورترین و برجسته ترین شاعران شعر حر چهار تن برگزیده شدند و فراخوانی مسیح(ع) به شعر این شاعران مورد تحلیل قرار می گیرد. بدر شاکر السیاب، عبدالوهاب البیاتی، خلیل حاوی و صلاح عبدالصبور از شاعرانی هستند که توجه فراوانی به مسیح(ع) داشته اند و در قصاید گوناگونی با رویکردهایی مختلف و متنوع به ایشان نظر داشته اند.

در فصل چهارم نیز به بررسی نمادگرایی در شعر معاصر فارسی(شعر نیمایی) و ورود اسطوره مسیح(ع) به این شعر پرداخته شده است. در اینجا نیز چهار تن از برجسته ترین شاعران معاصر فارسی که از نسلی مشابه نسل شاعران معاصر عرب هستند به عنوان نمونه انتخاب شدند. اینان مهدی اخوان ثالث، سیاوش کسرای، منوچهر آتشی و محمد رضا شفیعی کدکنی هستند که بیش از دیگر شاعران هم وطن خود به مسیح(ع) اقبال نموده اند. در گفت و گویی که با استاد محمد رضا شفیعی کدکنی داشتم^۱ و درباره موضوع رساله با ایشان مشورت کردم ایشان تأکید داشتند که شاعران معاصر

^۱ در تاریخ ۱۳۸۷/۹/۵ در محوطه دانشکده ادبیات دانشگاه تهران.

فارسی - به جز احمد شاملو- بسیار کم به مسیح(ع) توجه نموده اند و حتی خود ایشان که اشعاری با الهام از این شخصیت دارند از میان شاعران معاصر فقط احمد شاملو را قابل قیاس با شاعران معاصر عرب می دانستند. به هر روی برای تشخیص دلایل این حضور کم رنگ و البته جلوه های مختلف آن، این چهار تن را که اشعاری در این زمینه داشته اند برگزیدیم.

در فصل پنجم و آخر نیز به بررسی تطبیقی حضور مسیح(ع) در شعر دو شاعر پیشرو معاصر عربی و فارسی یعنی ادونیس و شاملو پرداخته می شود و جهات اختلاف و اشتراک آن به بوته تحلیل و نقد سپرده می شود.

نکته ای که باید یادآوری کرد این است که بنده شخصاً مایل به ترجمه اشعار نبودم(جز معنی برخی کلمات دشوار) زیرا معتقدم کسی که شعری را از یک زبان بیگانه می خواند باید تا حدود زیادی با آن زبان آشنا باشد و شعر را به همان زبان اصلیش حس کند، ادونیس هم می گوید: «ترجمه شعر، خیانت و تخریب است و مترجم یک خائن و خراب کار به شمار می رود اما... وجود این خائن ضروری است و ترجمه باید خودش نوعی آفرینش باشد.»^۱

با این حال و به توصیه استاد راهنمای ارجمندم که فرمودند دانشجویانی غیر از این رشته ممکن است به این رساله رجوع کنند سعی کردم تا آنجا که توانایی دارم شعرها را ترجمه کنم البته بدون اینکه ادعا کنم توانسته ام روح آن اشعار را منتقل سازم.

در ترجمه اشعار عربی، هر جا که با مشکل مواجه می شدم از ترجمه هایی که در دسترس اینجانب بود مدد می گرفتم. از ادونیس چهار مجموعه به زبان فارسی ترجمه شده است که عبارتند از ترانه های مهیار دمشقی^۲، لمس کردن روشنائی^۳، کارنامه باد^۴ و برگها در باد^۵. علاوه بر اینها از کتاب

^۱ أوراق فی الريح(برگها در باد)، حیدر شجاعی، نشر و پژوهش دادار، چاپ اول، ۱۳۸۵، مقدمه، ص ۱۱.

^۲ آغانی مهیار الدمشقی، کاظم برگ نیسی، کارنامه، چاپ اول، ۱۳۷۷.

^۳ لمس الضوء، حمید کریم خانی، آهنگ دیگر، چاپ اول، ۱۳۸۵.

^۴ فهرس لأعمال الريح، عبدالرضا رضائی نیا، مرکز، چاپ اول، ۱۳۸۷.

^۵ شجاعی، پیشین.